

Ακτινογραφώντας το Ηθικό Καθεστώς

ΠΜΣ «Φιλοσοφία»
Κατεύθυνση: Εφαρμοσμένη Ηθική
Μάθημα: Θεωρητική Ηθική II

Διδάσκων: Δρ. Γιώργος Κωστελέτος
gkosteletos@philosophy.uoa.gr

Ιούνιος 2026

Ηθικό Καθεστώς – Ηθικό Κρίνειν

- Το ηθικό καθεστώς αφορά σε ένα μεγάλο μέρος των ηθικών κρίσεών μας.
- Καθορίζει τη συμπεριφορά μας έναντι των άλλων όντων (ανθρώπων, ζώων, φυτών, φυσικών δομών, οντοτήτων Τ.Ν. κ.λπ.).
- Καθορίζει ποια όντα εμπίπτουν στις πρόνοιες του κανονιστικού συστήματος που ασπαζόμαστε και σε ποιες εξ αυτών των προνοιών.
- **ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ:**
 - **Δεοντοκρατία:** Το ηθικό καθεστώς καθορίζει: **A)** ποια όντα εμπίπτουν σε όσα προβλέπουν οι ηθικοί κανόνες που ασπαζόμαστε περί του τρόπου συμπεριφοράς μας έναντι των άλλων. **B)** Σε ποιους εκ των κανόνων αυτών εμπίπτει το κάθε όν. Θέτουμε τα όποια όντα υπό τις πρόνοιες των ηθικών κανόνων που ασπαζόμαστε χάρη στα ίδια αυτά τα όντα → **Ηθική αυτοτέλεια, εγγενής ηθική αξία.**
 - **Ωφελιμισμός:** Το ηθικό καθεστώς καθορίζει: **A)** Ποιων όντων η ευδαιμονία πρέπει να περιληφθεί στον ωφελιμιστικό υπολογισμό μας. **B)** Με ποια 'αριθμητικά βάρη' θα πολλαπλασιαστεί η ευδαιμονία του κάθε όντος που περιλαμβάνεται στον ωφελιμιστικό υπολογισμό μας

Οι δύο συνιστώσες του Ηθικού Καθεστώτος

- Το Ηθικό Καθεστώς επιμερίζεται σε δύο συνιστώσες:
 - 1) Δικαιώματα → Ηθικοί Αποδέκτες (moral patients ή moral consumers)
 - 2) Υποχρεώσεις → Ηθικώς Δρώσες Οντότητες (moral agents)
- Το ηθικό καθεστώς αφορά στην ιδιότητα να είναι κανείς φορέας δικαιωμάτων ή/και ευθυνών.
- Υφίστανται όντα των οποίων το Ηθικό Καθεστώς περιλαμβάνει μόνο τον έναν εκ των δύο αξόνων:
 - **ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ:** Στα ανθρώπινα βρέφη αναγνωρίζουμε μόνο δικαιώματα. Όχι υποχρεώσεις
 - **ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ:** Μπορούμε να σκεφτούμε μια πολύ σκληρή μορφή δουλείας κατά την οποία οι δούλοι έχουν μόνο υποχρεώσεις και σχεδόν κανένα δικαίωμα.

Οι δύο συνιστώσες του Ηθικού Καθεστώτος

- Διαφορετικές ηθικές θεωρίες προβλέπουν διαφορετικές λογικές σχέσεις μεταξύ του συνόλου των ηθικών αποδεκτών και του συνόλου των ηθικώς δρωσών οντοτήτων (Floridi 2014a, σσ. 185-187).

Α)Καντιανή προσέγγιση: Το σύνολο των ηθικών αποδεκτών συμπίπτει με το σύνολο των ηθικών δρωσών οντοτήτων (Οπ.π.).

$\text{Ηθικοί Αποδέκτες} \equiv \text{Ηθικώς Δρώσες Οντότητες}$

Β)Περιβαλλοντική Ηθική: Οι ηθικώς δρώσες οντότητες συνιστούν υποσύνολο του συνόλου των ηθικών αποδεκτών. Υπάρχουν όντα που έχουν μόνο δικαιώματα (Οπ.π.).

$\text{Ηθικώς Δρώσες Οντότητες} \subseteq \text{Ηθικοί Αποδέκτες}$

Γ)Αριστοτελική θεώρηση περί του Θεού / κάθε θεώρηση που προβλέπει την ύπαρξη σοφών υπερφυσικών οντοτήτων: Οι ηθικώς δρώσες οντότητες συνιστούν υπερσύνολο του συνόλου των ηθικών αποδεκτών. Υπάρχουν όντα (υπερφυσικές, θεϊκές οντότητες) που είναι μόνο ηθικώς δρώσες οντότητες (Οπ.π.).

$\text{Ηθικώς Δρώσες Οντότητες} \supseteq \text{Ηθικοί Αποδέκτες}$

Δ) Πεποιθήσεις Χριστιανικού Κόσμου / Πεποιθήσεις αυτοχθόνων πληθυσμών (Κωστελέτος 2026):

Συνδυάζουν τις θέσεις της Περιβαλλοντικής Ηθικής με πεποιθήσεις περί σοφών μεταφυσικών οντοτήτων. το σύνολο των ηθικώς δρωσών οντοτήτων και το σύνολο των ηθικών αποδεκτών είναι σε τομή μεταξύ τους.

Υπάρχουν όντα που είναι μόνο ηθικοί αποδέκτες, όντα που είναι μόνο ηθικώς δρώσες οντότητες και όντα που έχουν και τις δύο ιδιότητες.

$\text{Ηθικώς Δρώσες Οντότητες} \cap \text{Ηθικοί Αποδέκτες}$

Ηθικό καθεστώς - Nominees and winners
Η συνήθης αλλά και ελλιπής ταξινόμηση

ΑΝΘΡΩΠΟΙ:

Ενήλικες: Δικαιώματα (ΠΛΗΡΗ) / Υποχρεώσεις (ΠΛΗΡΕΙΣ)

Έφηβοι: Δικαιώματα (ΠΛΗΡΗ) / Υποχρεώσεις (ΜΕΡΙΚΕΣ)

Παιδιά: Δικαιώματα (ΠΛΗΡΗ) / Υποχρεώσεις (ΜΕΡΙΚΕΣ σε επίπεδο ηθικής- ΚΑΜΙΑ σε νομικό επίπεδο)

Ενήλικες ψυχικά νοσούντες: Δικαιώματα (ΑΡΚΕΤΑ, π.χ. δεν έχουν δικαίωμα άσκησης συγκεκριμένων επαγγελμάτων)/ Υποχρεώσεις (????)

ΖΩΑ: Δικαιώματα (ΛΙΓΟΤΕΡΑ από τους ανθρώπους / Υποχρεώσεις(ΚΑΜΙΑ????))

Η ταξινόμηση του ηθικού καθεστώτος των ζώων **διαφοροποιείται ανά είδος**

Tom Regan (1983): Τα ζώα πρέπει να απολαμβάνουν δικαιωμάτων διότι έχουν επιθυμίες, προτιμήσεις, συναισθήματα, προσδοκίες, μνήμες.

Peter Singer (1975, 1993): Τα ζώα πρέπει να απολαμβάνουν δικαιωμάτων διότι διαθέτουν **sentience**

ΦΥΤΑ: Δικαιώματα(ΜΕΡΙΚΑ???) / Υποχρεώσεις(ΚΑΜΙΑ)

Matthew Hall (2011): Τα φυτά παρουσιάζουν sentience και σύνθετη προσαρμοστική συμπεριφορά.

Swiss Federal Ethics Committee on Non-Human Biotechnology (2009): Τα φυτά δικαιούνται αναγνώρισης ενός ορισμένου επιπέδου αξιοπρέπειας, αν και όχι απολύτως (Koechlin, F, 2009).

[illegible]

Το Πλήρες Ηθικό Καθεστώς

- Συνήθως, ο όρος «ηθικό καθεστώς» χρησιμοποιείται με αναφορά κυρίως στα ηθικά δικαιώματα (Λόγου χάριν, δείτε: [Jaworska & Tannenbaum 2023](#)).
- **Πλήρες Ηθικό Καθεστώς (Full Moral Status):** Το Πλήρες Ηθικό Καθεστώς αφορά κατά κύριο λόγο στην ύψιστη προστασία του κατόχου του από έξωθεν παρεμβάσεις που θα ήταν δυνατό να πλήξουν την ευδαιμονία του.
- Το Πλήρες Ηθικό Καθεστώς γίνεται κατανοητό ως **η πλέον ανθεκτική ασπίδα προστασίας της ευδαιμονίας μιας οντότητας**, ως ένα πολύ αυστηρό ηθικό τεκμήριο έναντι ενός πλήθους δράσεων που θα μπορούσαν να πλήξουν μια οντότητα ([Κωστελέτος 2026](#)).
- Ωστόσο, η μονοδιάσταση προσέγγιση είναι ατελής, καθώς μας παρέχει μια ηθική θέαση των πραγμάτων που δε περιλαμβάνει το ερώτημα του ηθικού καταλογισμού, ήτοι μας παρέχει μια ημιτελή εικόνα του ηθικού φαινομένου ([Οπ.π.](#)).

Τα δύο είδη κριτηρίων απόδοσης Ηθικού Καθεστώτος

- Τα κριτήρια απόδοσης Ηθικού Καθεστώτος δύναται να διακριθούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες, ήτοι στα **Οντολογικά Κριτήρια** και τα **Εναλλακτικά Κριτήρια** (Κωστελέτος 2026).
- **Οντολογικά κριτήρια:** Συσχετίζουν την απόδοση Ηθικού Καθεστώτος με ένα ή και περισσότερα οντολογικά χαρακτηριστικά (στοιχεία που διέπουν την οντολογία της κρινόμενης οντότητας). Λόγου χάριν: αυτονομία, νοημοσύνη, συνείδηση, αισθητότητα, συναισθηματικότητα, τελικότητα κ.λπ.
- Συσχετίζουν ένα ρυθμιστικό ερώτημα (απόδοση Ηθικού Καθεστώτος σε μια αξιολογούμενη οντότητα) με ένα οντολογικό ερώτημα (Φέρει η αξιολογούμενη οντότητα το ηθικά συναφές οντολογικό χαρακτηριστικό;).
- Η προσέγγιση του ερωτήματος απόδοσης Ηθικού Καθεστώτος δια των οντολογικών κριτηρίων χαρακτηρίζεται από το σφάλμα υποκατάστασης του 'πρέπει' από το 'είναι' (Gunkel 2018, Κωστελέτος 2026).
- **Εναλλακτικά κριτήρια:** Επιχειρούν την αποσυσχέτιση του ρυθμιστικού ερωτήματος από το οντολογικό. Λόγου χάριν: Το οιονεί Ηθικό Καθεστώς, το Πραγματιστικό Κριτήριο, το Κριτήριο της Προφύλαξης, Η Σχεσιακή Προσέγγιση κ.λπ. (Κωστελέτος 2026).

Τα είδη δομής του Ηθικού Καθεστώτος

- Κατά την υιοθέτηση οντολογικών κριτηρίων δύναται να οδηγηθούμε σε τρεις μορφές Ηθικού Καθεστώτος:

1) Δυαδική Μορφή: Είναι της μορφής 'όλα ή τίποτα'. Μια οντότητα είτε φέρει είτε δεν φέρει το ηθικά συναφές χαρακτηριστικό (λ.χ. την υπό τον Kant 'ανθρωπότητα') και αντιστοίχως είτε έχει είτε δεν έχει Ηθικό Καθεστώς. Δεν αναγνωρίζονται διαβαθμίσεις του ηθικά συναφούς χαρακτηριστικού, επομένως δεν αναγνωρίζονται διαβαθμίσεις Ηθικού Καθεστώτος.

2) Βαθμιδωτή Μορφή: Αναγνωρίζονται διαφορετικά επίπεδα Ηθικού Καθεστώτος που αναλογούν σε διαφορετικά επίπεδα κατοχής του ηθικά συναφούς χαρακτηριστικού από τις αξιολογούμενες οντότητες

- **Marry Anne Warren:** για κάθε οντότητα E που διαθέτει ηθικό καθεστώς, η αντίστοιχη ισχύς της ηθικής υποχρέωσης που έχουμε έναντι της E εξαρτάται από και είναι ανάλογη προς τις ηθικά συναφείς ιδιότητες - δηλαδή τις ιδιότητες αυτές που είναι αναγκαίες ή και επαρκείς για την απόδοση του ηθικού καθεστώτος - τις οποίες κατέχει η E, καθώς και από τον βαθμό στον οποίο τις κατέχει ([Warren, 2000. Δείτε ειδικότερα σσ. 24, 42-44, 87, 88 και 156](#)).
- Υπό μια πιο εμπλουτισμένη βαθμιδωτή προσέγγιση, το επίπεδο ηθικού καθεστώτος εξαρτάται εκτός της παρουσίας του ηθικώς συναφούς χαρακτηριστικού και από τη συχνότητα εκδήλωσης αυτού του χαρακτηριστικού στην αξιολογούμενη οντότητα ή και από το πλήθος άλλων ηθικά συναφών χαρακτηριστικών που δύναται να είναι επίσης παρόντα σε αυτήν ([Δείτε λόγου χάριν: Arneson, 1999](#)).

Τα είδη δομής του Ηθικού Καθεστώτος

3) Υβριδική Μορφή: Αποτελεί ένα συνδυασμό της δυαδικής και της βαθμιδωτής μορφής.

- Υπό την υβριδική μορφή, ακολουθούμε αρχικώς τη βαθμιδωτή προσέγγιση, δηλαδή αποδίδουμε διαφορετικά επίπεδα Ηθικού Καθεστώτος σε διαφορετικά επίπεδα κατοχής του ηθικώς συναφούς χαρακτηριστικού από τις αξιολογούμενες οντότητες μέχρι ενός επιπέδου του ηθικώς συναφούς χαρακτηριστικού που θεωρούμε ως το ανώτατο όριο. Σε αυτό το ανώτατο όριο αποδίδουμε αντιστοίχως και το ανώτατο επίπεδο Ηθικού Καθεστώτος.
- Πέραν αυτού του ανώτατου ορίου ακολουθούμε τη δυαδική προσέγγιση. Σε όλες τις οντότητες που κατέχουν το ηθικώς συναφές χαρακτηριστικό σε βαθμό μεγαλύτερο αυτού του ορίου, αποδίδουμε το ανώτατο Ηθικό Καθεστώς. Δεν έχει σημασία κατά πόσον μια οντότητα ξεπερνά το ανώτατό όριο του ηθικώς συναφούς χαρακτηριστικού. Αρκεί να το περνά για να της αποδοθεί το ανώτατο Ηθικό Καθεστώς.
- Το ανώτατο αυτό Ηθικό Καθεστώς είναι ουσιαστικά το Πλήρες Ηθικό Καθεστώς.
- Η υιοθέτηση της υβριδικής μορφής βασίζεται σε τρεις παραδοχές: **A)** Πρέπει να υφίστανται διαφορετικά επίπεδα Ηθικού Καθεστώτος. **B)** Πρέπει να υφίσταται μια αναλογία μεταξύ επιπέδων κατοχής του ηθικώς συναφούς χαρακτηριστικού και του αποδιδόμενου επιπέδου Ηθικού Καθεστώτος. **Γ)** Υπάρχει ένα ύψιστο επίπεδο Ηθικού Καθεστώτος (Το επίπεδο Ηθικού Καθεστώτος δε μπορεί να αυξάνεται διαρκώς).

Τα είδη δομής του Ηθικού Καθεστώτος

- Αυτή η πολυτυπία στη δομή του Ηθικού Καθεστώτος επιβιώνει λόγω του συνδυασμού δύο παραγόντων:
- **Διελκυστίνδα υπερπεριληπτικότητας - υποπεριληπτικότητας:** Προσπαθούμε να διασφαλίσουμε την προνομιακή θέση του Ανθρώπου στο ηθικό στερέωμα αλλά ταυτοχρόνως θέλουμε να είμαστε δίκαιοι και να μην επιδεικνύουμε υπέρμετρη αυστηρότητα προς διάφορες κατηγορίες ανθρώπων και μη ανθρώπινων οντοτήτων.
- **Αντίστροφη μηχανική (reverse engineering) κατά τη ρύθμιση:** Επιλέγουμε τη μορφή Ηθικού Καθεστώτος που θα εφαρμόσουμε κατά την ηθική κρίση μας ανάλογα με το αποτέλεσμα (συμπερίληψη – αποκλεισμός) που θέλουμε να έχουμε από τη διαδικασία κρίση.

(Κωστελέτος 2026)

Ένα παράδειγμα Δυαδικής προσέγγισης Ισορροπώντας ανάμεσα στο 'όλα' και το 'τίποτα.'

- **Δεύτερη διατύπωση της Κατηγορικής Προσταγής:** «Πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου, πάντοτε συγχρόνως ως σκοπό και ποτέ απλώς ως μέσο» ([Kant 1785/1993,4:429](#)).
- Με τον όρο «ανθρωπότητα» ο Kant δεν αναφέρεται τόσο στο ανθρώπινο είδος, δηλαδή σε μια βιολογική κατηγορία, αλλά σε ένα ορισμένο χαρακτηριστικό που θεωρεί ως ουσιώδες της ανθρώπινης οντολογίας, ήτοι στην αυτόνομη ορθολογικότητα.
- Υπό αυτή την προσέγγιση το Ηθικό Καθεστώς αλλά και το ηθικώς συναφές χαρακτηριστικό ('ανθρωπότητα') δε διακρίνονται σε διαφορετικά επίπεδα.
- Το Ηθικό Καθεστώς είναι ένα και αποδίδεται ή δεν αποδίδεται σε μian οντότητα βάσει του αν αυτή φέρει ή δε φέρει το χαρακτηριστικό της 'ανθρωπότητας'. → Δυαδική προσέγγιση.

Ένα παράδειγμα Δυαδικής προσέγγισης Ισορροπώντας ανάμεσα στο 'όλα' και το 'τίποτα.'

ΠΡΟΒΛΗΜΑ 1: Υποπεριληπτικότητα ως προς το ανθρώπινο είδος (Υποπεριληπτικότητα 'προς τα μέσα'). Η προσέγγιση αυτή δε λαμβάνει υπόψη της ότι στην πραγματικότητα το χαρακτηριστικό της 'ανθρωπότητας' εμφανίζεται με διαβαθμίσεις στο ανθρώπινο είδος.

- Διαβαθμίσεις της 'ανθρωπότητας' παρατηρούνται στους ανθρώπους λόγω:
 - 1) Ηλικίας (L.Kohlberg: Ηθική Ωρίμανση / Γνωσιακή πρόσπτωση λόγω γήρατος)
 - 2) Νευρο-εκφυλιστικών παθήσεων
 - 3) Εγκεφαλικών τραυματισμών
 - 4) Εκ γενετής προβλημάτων
- **ΕΡΩΤΗΜΑ:** Είμαστε έτοιμοι να αποδώσουμε μηδενικό ηθικό καθεστώς σε ανθρώπους που δεν ικανοποιούν το κριτήριο της 'ανθρωπότητας' → Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια υποπεριληπτικότητα της οποίας το εύρος δεν περιορίζεται στις μη ανθρώπινες οντότητες αλλά καλύπτει και διάφορες κατηγορίες ανθρώπινων όντων.
- Κάποιος δύναται να στραφεί στο στοιχείο της **δυνητικότητας**. Αυτό καλύπτει τα παιδιά, τα βρέφη, ακόμα και τα έμβρυα. Ωστόσο, δεν καλύπτει το γήρας και τις περιπτώσεις 2, 3 και 4.
- Εν τέλει, παρατηρείται μια εξόχως οξεία αντίστιξη ανάμεσα στο αποτέλεσμα της ηθικής αξιολόγησης και τις καθημερινές ηθικές πεποιθήσεις μας.

Ένα παράδειγμα Δυαδικής προσέγγισης Ισορροπώντας ανάμεσα στο 'όλα' και το 'τίποτα.'

- **Ελιγμός διαφυγής 1: Οιονεί Ηθικό Καθεστώς - Ετερόφωτα ηθικά όντα**
- Υπό μία καντιανού τύπου προσέγγιση, αναφερόμενος στους ανθρώπους με νοητικές αναπηρίες, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι **οφείλουμε να τους φερόμαστε με ανθρωπιά και ενδιαφέρον όχι από κάποιο καθήκον μας προς αυτούς τους ίδιους αλλά από καθήκον προς τους οικείους τους.**
- **ΕΝΣΤΑΣΗ:** Οι άνθρωποι με νοητικές αναπηρίες **δεν αντιμετωπίζονται ως όντα με εγγενή ηθική αξία αλλά λαμβάνουν μια ηθική αξία εξ αντανακλάσεως.** Αυτό είναι προβληματικό διότι: **1)** Ο έμμεσος τρόπος αναγνώρισης δικαιωμάτων αφήνει ανοικτό το περιθώριο παραβίασης των δικαιωμάτων αυτών. Δεν αποτελεί επαρκή διασφάλιση. **2)** Υποβιβάζει αξιακά κάποιες ανθρώπινες οντότητες, εκμηδενίζοντας την ηθική αυτοτέλειά τους.
- Ένα επιχείρημα περί της απόδοσης ενός **οιονεί ηθικού καθεστώτος αρθρώνεται από τον Kant αναφορικά προς τη συμπεριφορά μας έναντι των ζώων:** Δεν πρέπει να συμπεριφερόμαστε βάνανυσα προς τα ζώα, όχι από κάποιο καθήκον μας προς αυτά αλλά από καθήκον προς τον εαυτό μας και τους συνανθρώπους μας, δεδομένου ότι η από μέρους μας βάνανυση συμπεριφορά προς τα ζώα είναι δυνατόν να μας εξαχρειώσει, να μας εθίσει σε τέτοιες συμπεριφορές τις οποίες ακολούθως ενδέχεται να στρέψουμε και προς τους άλλους ανθρώπους ([Kant 1803/1997, παρ. «Duties Towards Animals and Spirits», σσ. 212, 213](#)). Κάτι ανάλογο θα μπορούσε να αρθρωθεί και για τους ανθρώπους που δε διαθέτουν το στοιχείο της 'ανθρωπότητας' στο ακέραιο.
- **ΕΝΣΤΑΣΗ:** Ομοίως με πριν, **οι άνθρωποι αυτοί δεν αντιμετωπίζονται ως όντα με εγγενή ηθική αξία. Αυτός είναι ένας ελιγμός που μας απομακρύνει από το δεοντοκρατικό κανονιστικό πλαίσιο,** καθώς είναι, εν τέλει, ένας ελιγμός πραγματιστικός ή και συνεπειοκρατικός. Συνιστά και μια μετατόπιση του κέντρου βάρους της ηθικής εστίασής μας από την ίδια την αξιολογούμενη οντότητα σε κάτι εκτός αυτής. Δεν αποδίδουμε, όπως θα υποδείκνυε μια δεοντοκρατική προσέγγιση, ηθικό καθεστώς στην οντότητα αυτή για αυτό που η ίδια είναι αλλά προς εξυπηρέτηση δικών μας σκοπιμοτήτων ([Κωστελέτος 2026](#)).

Ένα παράδειγμα Δυαδικής προσέγγισης Ισορροπώντας ανάμεσα στο 'όλα' και το 'τίποτα.'

- **ΠΡΟΒΛΗΜΑ 2: Υπερπεριληπτικότητα έξωθεν του ανθρώπινου είδους** (Υπερπεριληπτικότητα 'προς τα έξω').
- Υφίσταται η πιθανότητα μη ανθρώπινων οντοτήτων που θα φέρουν στο ακέραιο το χαρακτηριστικό της 'ανθρωπότητας': νοήμονες εξωγήινοι, νοήμονες οντότητες T.N., ζώα έπειτα από κατάλληλες εργαστηριακές παρεμβάσεις ή τυχαίες μεταλλάξεις ([Κωστελέτος 2026](#)).
- **Παράδοξο:** Κατά ειρωνικό τρόπο, την ίδια στιγμή που διάφορες κατηγορίες ανθρώπινων όντων δε θα φέρουν το χαρακτηριστικό της 'ανθρωπότητας' θα υφίστανται μη ανθρώπινες οντότητες που θα το φέρουν. Πλέον, ο όρος 'ανθρωπότητα' φαντάζει το λιγότερο ατυχής και το αποτέλεσμα των αξιολογήσεών μας απέχει παρασάγγας από τον αρχικό στόχο του Kant που ήταν η διασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας εν τω συνόλω της Ανθρωπότητας ([Οπ.π.](#)).
- **ΕΡΩΤΗΜΑ:** Πόσο έτοιμοι είμαστε να δεχτούμε την εφαρμογή κριτηρίου που αφήνει περιθώρια άρνησης ηθικής αξίας σε ανθρώπους την ίδια στιγμή που αποδίδει ηθική αξία σε εξωγήινους, οντότητες T.N. και μεταλλαγμένα ή εργαστηριακά τροποποιημένα ζώα;

Ο ελιγμός της βαθμιδωτής προσέγγισης

- **Ελιγμός διαφυγής 2: Βαθμιδωτή προσέγγιση**
- Το χαρακτηριστικό της ανθρωπότητας δείχνει πολύ 'άκαμπτο'. Οδηγεί κατ'ανάγκην σε μια δυαδική προσέγγιση. Είτε το έχει κανείς είτε δεν το έχει. Μια φυγή μακριά από τη δυαδική προσέγγιση θα ήταν υιοθέτηση μιας βαθμιδωτής προσέγγισης επί τη βάσει ενός παρεμφερούς χαρακτηριστικού που πάντως θα απαντάτο στους ανθρώπους σε διαφορετικό βαθμό. Θα μπορούσαμε, ίσως, να υιοθετήσουμε το ευρύτερο χαρακτηριστικό της νοημοσύνης.
- Η **εστίαση στο γεγονός ύπαρξης ανθρώπινων όντων με διαφορετικά επίπεδα νοημοσύνης** θα μπορούσε να οδηγήσει στην υιοθέτηση της βαθμιδωτής μορφής ηθικού καθεστώτος.
- Εκ πρώτης όψεως, **δείχνει εύλογο να δεχτούμε σε ένα πρώτο επίπεδο ανάλυσης την αντιστοίχιση των διαφορετικών επιπέδων νοημοσύνης σε διαφορετικές βαθμίδες ηθικού καθεστώτος**: Λόγου χάριν, είναι εύλογο να μην αποδώσουμε το δικαίωμα της λήψης διπλώματος οδηγησης ή το δικαίωμα άσκησης οποιουδήποτε επαγγέλματος σε έναν άνθρωπο που νοσεί νευρολογικά τόσο ώστε να μη μπορεί να είναι λειτουργικός.
- Ωστόσο, θα πρέπει να είμαστε **πολύ προσεκτικοί να μη θιγεί ο σκληρός πυρήνας των ανθρώπινων δικαιωμάτων**.
- Δείχνει εύλογη η **υιοθέτηση μιας υβριδικής μορφής Ηθικού Καθεστώτος βάσει της οποίας υφίσταται ένα βασικό-κατώτατο-επίπεδο Ηθικού Καθεστώτος** για την απόδοση του οποίου δεν έχει σημασία ο βαθμός στον οποίο ένα άνθρωπος κατέχει το στοιχείο της νοημοσύνης → Η δομή είναι δυαδική ως προς την απόδοση αυτού του Βασικού Ηθικού Καθεστώτος που αντιστοιχεί αναλόγως σε ένα βασικό επίπεδο νοημοσύνης αλλά από εκεί και πάνω η δομή γίνεται βαθμιδωτή (υψηλότερα επίπεδα 'ανθρωπότητας' αντιστοιχούν σε υψηλότερα επίπεδα Ηθικού Καθεστώτος).
- **ΕΡΩΤΗΜΑ**: Έστω και έτσι, εξακολουθούν να υφίστανται όντα που αποκαλούμε «ανθρώπινα» και δε διαθέτουν ούτε κατ'ελάχιστον το στοιχείο της νοημοσύνης (άτομα σε κατάσταση φυτού, ανεγκεφαλικά άτομα κ.λπ.). Είμαστε έτοιμοι να τα θέσουμε εκτός των προνοιών ενός έστω Βασικού Ηθικού Καθεστώτος; → **Υποπεριληπτικότητα ως προς τους ανθρώπους**
- **ΕΡΩΤΗΜΑ**: Αν, είμαστε έτοιμοι να αποδώσουμε αυτό το βασικό Ηθικό Καθεστώς σε ανθρώπινα όντα που χαρακτηρίζονται από ένα ελάχιστο επίπεδο νοημοσύνης, δε θα πρέπει να το αποδώσουμε και σε μη ανθρώπινα όντα που διαθέτουν αυτό το ελάχιστο επίπεδο (λ.χ. σε κάποια είδη ζώων;). → **Υπερπεριληπτικότητα ως προς μη ανθρώπινες οντότητες**

Ο ελιγμός της βαθμιδωτής προσέγγισης

- **ΠΡΟΒΛΗΜΑ:** Το βασικότερο πρόβλημα της βαθμιδωτής προσέγγισης είναι ότι υπό μια αυστηρώς συνεπή εφαρμογή της, υφίσταται το ενδεχόμενο **το σύνολο των ανθρώπων να τεθεί κάποια στιγμή σε μηδενικό Ηθικό Καθεστώς**.
- Η πιθανότητα εμφάνισης υπερνοημόνων μη ανθρώπινων οντοτήτων (εξωγήινοι, οντότητες T.N., μεταλλαγμένα ή εργαστηριακά τροποποιημένα ζώα) σε συνδυασμό με τη βαθμιδωτή προσέγγιση (αντιστοιχισμός μεταξύ επιπέδου Ηθικού καθεστώτος και επιπέδου νοημοσύνης) οδηγεί στην υψηλότερου Ηθικού Καθεστώτος σε αυτές τις οντότητες από ό,τι στους ανθρώπους.
- Ας φανταστούμε το ενδεχόμενο να εμφανίζονται ολοένα και πιο νοήμονες μη ανθρώπινες οντότητες. Αυτές θα πρέπει να καταλαμβάνουν ολοένα και υψηλότερα επίπεδα Ηθικού Καθεστώτος.
- Δεδομένου ότι το επίπεδο Ηθικού Καθεστώτος δε μπορεί να αυξάνεται επ' άπειρον, υφίσταται ένα ανώτατο επίπεδο Ηθικού Καθεστώτος (Πλήρες Ηθικό Καθεστώς) που δύναται να αποδίδεται σε μια οντότητα. Αυτό το ανώτατο επίπεδο ηθικού καθεστώτος θα πρέπει να αποδίδεται σε κάθε νέα τάξη υπερνοημόνων οντοτήτων που θα εμφανίζεται έχοντας υψηλότερη νοημοσύνη από την προηγούμενη τάξη υπερνοημόνων οντοτήτων που είχε κριθεί ως έχουσα το υψηλότερο επίπεδο κ.ο.κ. Έτσι, σε κάθε τέτοια εμφάνιση όλες οι προηγούμενες τάξεις υπερνοημόνων οντοτήτων θα διολισθαίνουν στο αμέσως πιο κάτω επίπεδο Ηθικού Καθεστώτος. Αυτό θα συμβαίνει και με τους ανθρώπους οι οποίοι ευρισκόμενοι ήδη σε χαμηλότερα επίπεδα ηθικού καθεστώτος θα είναι οι πρώτοι που θα βρεθούν με μηδενικό Ηθικό Καθεστώς ([Κωστελέτος 2026](#))
- Η συνεπής εφαρμογή της βαθμιδωτής μορφής δύναται να οδηγήσει σε μια **ακραία μορφή υποπεριληπτικότητας έναντι των ανθρώπων**. →
- Πέραν των υπερνοημόνων εξωγήινων, οντοτήτων T.N. και ζώων **μπορούμε να σκεφτούμε και την περίπτωση νοητικά ενισχυμένων ανθρώπων**. Η διεύρυνση του φαινομένου νοητικής ενίσχυσης των ανθρώπων και κυρίως η δυνατότητα ολοένα και μεγαλύτερης νοητικής ενίσχυσης οδηγεί, δια της βαθμιδωτής προσέγγισης, στη **διαρκή διολίσθηση των μη ενισχυμένων ανθρώπων σε ολοένα και χαμηλότερα επίπεδα Ηθικού Καθεστώτος έως και του επιπέδου του μηδενικού Ηθικού Καθεστώτος (Ο.π.π.)** → Η βαθμιδωτή προσέγγιση του Ηθικού Καθεστώτος οξύνει στο έπακρον τα ζητήματα της Ηθικής της Ενίσχυσης και συγκεκριμένα τα ζητήματα της Δικαιοσύνης και της Αυτονομίας (δείτε προηγούμενο μάθημα).

Η λύση της υβριδικής μορφής

- **Υβριδική προσέγγιση:** Συνδυασμός Δυαδικής και Βαθμιδωτής προσέγγισης (δείτε διαφάνεια 9).
- Η αντιστοίχιση μεταξύ διαφορετικών επιπέδων του ηθικώς συναφούς χαρακτηριστικού (επί παραδείγματι της νοημοσύνης) και των επιπέδων Ηθικού Καθεστώτος λαμβάνει χώρα ώσπου να φτάσουμε σε ένα ανώτατο επίπεδο Ηθικού Καθεστώτος (λ.χ. στο επίπεδο του Πλήρους Ηθικού καθεστώτος). Από εκεί και πάνω κάθε αύξηση του ηθικώς οντολογικού χαρακτηριστικού δε σημαίνει και αύξηση του επιπέδου ηθικού καθεστώτος, καθώς το Πλήρες Ηθικό Καθεστώς είναι το ανώτερο δυνατό.
- Στην περίπτωση που εξετάσαμε στην προηγούμενη διαφάνεια (εμφάνιση ολοένα και πιο νοημόνων μη ανθρώπινων οντοτήτων) αυτό σημαίνει ότι κατά η εν λόγω εμφάνιση δε συνεπάγεται την ανάγκη αποχώρησής μας από το υψηλότερο αξιακό επίπεδο αλλά απλώς μια την ανάγκη συνύπαρξής μας με τις εν λόγω οντότητες σε αυτό το επίπεδο (**Κωστελέτος 2026**).
- **ΠΡΟΒΛΗΜΑ:** Αυτό οδηγεί σε μια **υπερπεριληπτικότητα** που μπορεί να οδηγήσει τη ζωή μας σε μια διαρκή αύξηση της **ηθικής εντροπίας** και τελικά σε **ηθική αδράνεια** (**Οπ.π.**).
- **ΠΡΟΒΛΗΜΑ:** Επιπλέον, ο εξισωτισμός αυτής της προσέγγισης ενδέχεται να μη είναι αποδεκτός από ανθρώπους που ασπάζονται πολιτικές ιδεολογίες και οικονομικοκοινωνικά συστήματα (λ.χ. νέο-φιλελευθερισμός). Αυτοί δε θα συμφωνούσαν με τη μη επιβράβευση όσων ανθρώπων παρουσιάζουν σε υψηλότερο επίπεδο το ηθικά συναφές χαρακτηριστικό. Η ανθρώπινη ιστορία καταδεικνύει ότι υφίστανται διαφορετικές θεωρήσεις ως προς το αν και υπό ποιους όρους και τρόπους πρέπει να γίνονται οι συγκρίσεις μεταξύ ανθρώπων, ιδιαιτέρως όταν αυτές συνδέονται με την κατανομή αγαθών (**Οπ.π.**). → Η σκοπιμότητα υιοθέτησης μιας μορφής Ηθικού Καθεστώτος (εδώ της υβριδικής) κρίνεται και υπό τις **πολιτικές πεποιθήσεις** μας → **Αντίστροφη μηχανική**

Συμπέρασμα

- **Συμπέρασμα:** Εξάρτηση της μορφής Ηθικού Καθεστώτος από τον αξιολογικό στόχο και τελικά από τις ηθικές πεποιθήσεις μας → Αντίστροφη μηχανική του Ηθικού Καθεστώτος επί τη βάσει μιας διελκυστίνδας υποπεριληπτικότητας – υπερπεριληπτικότητας.

Δρᾶν (agency)

- Η έννοια του δρᾶν είναι στενά συνυφασμένη με την έννοια του Ηθικώς Καθεστώτος, δεδομένου ότι:
- 1) Όπως είδαμε στη διαφάνεια 2 σχετίζεται με τη μία εκ των δύο συνιστωσών του Ηθικού Καθεστώτος:

Δικαιώματα → Ηθικοί Αποδέκτες (moral patients ή moral consumers)

Υποχρεώσεις → **Ηθικώς Δρώσες Οντότητες (moral agents)**

- 2) Συχνά προβάλλεται ως κριτήριο απόδοσης Ηθικού Καθεστώτος

Δρᾶν (agency)

- Εν γένει, θα μπορούσαμε να δώσουμε τους εξής ορισμούς:
- **Agent - Δρώσα οντότητα:** Δρα-μέσα-στον-Κόσμο και βάσει συγκεκριμένων πλαισίων αλληλεπίδρασης με αυτόν. Τα εν λόγω πλαίσια δύναται να ορίζονται με τρόπο 'εσωτερικό' ή/και 'εξωτερικό' στην οντότητα.
- **Moral agency - Ηθικό δρᾶν:** Μια οντότητα είναι moral agent όταν:**1)** η δράση της έχει συνέπειες ηθικής χροιάς, **2)** κατά τη δράση της ακολουθεί ηθικούς κανόνες.
- Ωστόσο, , στο πλαίσιο της σύγχρονης φιλοσοφικής σκέψης, ο όρος δρᾶν έχει κατά καιρούς εννοιοδοτηθεί με διαφορετικούς τρόπους.
- Η οριοθέτηση της όποιας εννοιοδότησής του έχει υπάρξει άλλοτε στενή, εστιασμένη σε συγκεκριμένα οντολογικά χαρακτηριστικά όπως αυτό της προθετικότητας και άλλοτε πιο ευρεία, ανάλογα με τις επιδιώξεις του εκάστοτε στοχαστή περί της διεύρυνσης ή μη της ηθικής ματιάς του.
- Έχουμε και εδώ ένα είδος 'αντίστροφης μηχανικής', καθώς οι σχετικές με την ηθική αξιολόγηση μιας οντότητας στοχεύσεις, ορίζουν την εννοιοδότηση του όρου «δρᾶν».
- **Το δρᾶν δε λειτουργεί ως ένα σταθερής δομής αξιολογικό εργαλείο που εφαρμόζεται σε κάθε αξιολογούμενη περίπτωση για να μας οδηγήσει σε μια κρίση αλλά αντιστρόφως η κρίση στην οποία θα θέλαμε να προβούμε ρυθμίζει τη δομή του εργαλείου που επιστρατεύουμε για την κρίση αυτή.** → Κατά παραγγελίαν επιλογή του αξιολογικού εργαλείου (αντίστροφη μηχανική)

(Κωστελέτος 2026)

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Ο **Philip Brey** είναι ένας στοχαστής που **αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό τις προσπάθειες διεύρυνσης της ηθικής ματιάς μας μέσω μιας πιο ολιστικής θέασης του ηθικού καθεστώτος και συγκεκριμένα μιας θέασής του ως ιδιότητας όχι μεμονωμένων οντοτήτων αλλά δικτύων δρώντων οντοτήτων.**
- Συνδέει το δρᾶν που συνδέεται με ένα συγκεκριμένο οντολογικό χαρακτηριστικό, αυτό της **προθετικότητας** ([Brey 2014, σσ. 127](#)).
- Κατά τον Brey, μια δρώσα οντότητα θεωρείται ως τέτοια όταν οι δράσεις της κινητοποιούνται από νοητικές καταστάσεις όπως οι προθέσεις, οι πεποιθήσεις, οι επιθυμίες, και οι φόβοι, δηλαδή από νοητικές καταστάσεις που χαρακτηρίζονται από μια **κατευθυντικότητα (directedness)**.
- Μια **ηθικώς δρώσα οντότητα** είναι ένα ον που καλλιεργεί τις νοητικές καταστάσεις βάσει ηθικού τύπου μεριμνών και προβαίνει ακολούθως σε ανάλογες δράσεις ([Οπ.π.](#)).

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Ο **Luciano Floridi** υιοθετεί ένα πιο αφαιρετικό και διευρυμένο ορισμό του δρᾶν.
- Ο θέση του εκκινεί από τη γενικότερη θεωρία του Floridi περί της Πληροφοριακής Σφαίρας (Infosphere) ([Floridi 2011, 2013, 2014b](#)).
- Ο Floridi προβαίνει σε μια διεύρυνση της ηθικής ματιάς μέσω μιας πληροφοριακής θέασης των πραγμάτων. Πρόκειται, δε, για μια διεύρυνση δια της αφαίρεσης. Άνθρωποι, ζώα, τεχνουργήματα περιγράφονται ως πληροφοριακές δομές που λαμβάνουν, μετασχηματίζουν και εκπέμπουν πληροφορία.
- Δια της εν λόγω αφαίρεσης ο Floridi επιχειρεί να περιγράψει και να αναλύσει τα φαινόμενα εντός της Πληροφοριακής Σφαίρας και τελικά να αναλύσει τα ηθικής φύσεως φαινόμενα έχοντας απαλλαγεί από επίκληση σε νεφελώδεις και μεταφυσικές έννοιες όπως η ψυχή, η συνείδηση κ.λπ. ([Floridi & Sanders 2004](#))

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης ορίζει το δρᾶν ως εξής:

Agency = autonomy + interactivity + adaptability

Moral agency = autonomy + interactivity + adaptability σε σχέση με ηθικής φύσεως δράση

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Εδώ ο Foridi αναφέρεται στον όρο “autonomy” με τον ‘τεχνικό’ τρόπο (αδυναμία προγραμματιστικού ελέγχου).

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- **Φιλοσοφία της Πράξης (Philosophy of Action):**
- Τόσο υπό την Καθιερωμένη (ή Τυπική) Αντίληψη περί Πράξης (Standard Conception of Action) όσο και υπό την Καθιερωμένη (ή Τυπική) Θεωρία περί Πράξης (Standard Theory of Action), οι πράξεις είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το στοιχείο της προθετικότητας, εν τέλει, είναι εμπρόθετες δράσεις και το δρᾶν αφορά στην τέλεση εμπρόθετων δράσεων ([Schlosser, 2019](#)).
- Υπό την **Καθιερωμένη (ή Τυπική) Αντίληψη περί Πράξης**, ένα γεγονός νοείται ως πράξη μόνο στην περίπτωση που δύναται να θεαθεί ως εμπρόθετη δράση υπό κάποια περιγραφή ([Anscombe 1957, Davidson 1963](#)).
- Υπό αυτή την προσέγγιση, οι **προθετικού τύπου νοητικές καταστάσεις είναι αυτές που εξατομικεύουν την οποία πράξη** -ήτοι τη διαχωρίζουν από κάθε άλλο γεγονός και κάθε άλλη πράξη-επειδή έχουν εξηγητική ισχύ, δηλαδή παρέχουν το λόγο τέλεσης της συγκεκριμένης πράξης.
- Κομβική σε αυτή την προσέγγιση είναι η έννοια της πρόθεσης.
- Ο Davidson επεξέτεινε τους νοητικούς όρους που συνδέονται με τον όρο «**πράξη**» αναφερόμενος στους όρους «**επιθυμία**» και «**πεποίθηση**» ([Davidson 1963, 1970](#)).

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Τίθεται, πάντως, το ερώτημα υπό ποιο κριτήριο δύναται να εξατομικεύσει κανείς μια πράξη-ήτοι να ορίσει την ταυτότητά της – αν έχουμε ταυτοχρόνως δύο ή περισσότερες επιθυμίες που θα μπορούσαν να την κινητοποιήσουν.
- Ο Davidson εισάγει την έννοια του **«κινήτριου λόγου»**. Πρέπει να δούμε ποιος εν τέλει ήταν ο λόγος που πράγματι κινητοποίησε την πράξη μας.
- Εισάγει, δε, το στοιχείο του **αιτιώδους δεσμού**, της αιτιότητας, στον προσδιορισμό των πράξεων ([Δείτε, λόγου χάριν: Davidson 1963. Επίσης, δείτε: Kim, 2005, σσ. 206 - 209](#)).
- Έτσι, προχωράμε από την Καθιερωμένη (ή Τυπική) Αντίληψη περί Πράξης στην **Καθιερωμένη (ή Τυπική) Θεωρία περί Πράξης**.

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Ωστόσο, η αναγκαία συσχέτιση του δρᾶν με τις προθέσεις οδήγησε ορισμένους στοχαστές σε μια **ένσταση** βάσει της οποίας η δυνατότητα μιας δρώσας οντότητας να εκκινεί μια πράξη δε δύναται να περιορίζεται μόνο στην ικανότητα αυτής της οντότητας να δρα εμπρόθετα και βάσει κάποιου συγκεκριμένου κινητήριου λόγου. **Είναι, εξίσου δυνατό να υπάρξουν εντελώς αυθόρμητες πράξεις, χωρίς κάποιο συγκεκριμένο λόγο** και οπωσδήποτε δίχως να κινητοποιούνται από συγκεκριμένες προθέσεις ([Ginet 1990](#), [Lowe 2008](#), [O'Connor 2000](#). Δείτε επίσης: [McCann 1998](#)).
- Αυτή η παρατήρηση θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια **υπερπεριληπτικότητα** κατά την απόδοση Ηθικού Καθεστώτος υπό μια τέτοια απελευθερωμένη από την προθετικότητα προσέγγιση του δρᾶν.
- Ένας περιορισμός της υπερπεριληπτικότητας θα μπορούσε να έρθει υπό μια προσέγγιση του δρᾶν όπως αυτή του Henry Frankfurt.

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Ο **Frankfurt** , μελετώντας την έννοια του προσώπου, δεν αρνήθηκε ότι πέραν των οντοτήτων που θεωρούμε πρόσωπα το στοιχείο του δρᾶν δύναται να χαρακτηρίζει και οντότητες που δε θεωρούνται πρόσωπα.
- Ωστόσο, υποστήριξε **μια διαφορά ανάμεσα στο δρᾶν των προσώπων και των μη προσώπων**, την οποία εντόπισε στη **δομή της βούλησης**.
- Κατά τον Frankfurt, εν αντιθέσει με τα μη πρόσωπα, **οι οντότητες που είναι πρόσωπα χαρακτηρίζονται από ένα δευτεροταγές επίπεδο βούλησης** όπως αυτό καθίσταται δυνατό μέσω της νοητικής διεργασίας του **αναστοχασμού** ([Frankfurt 1971, 1988](#)).
- Τόσο τα πρόσωπα όσο και τα μη πρόσωπα διαθέτουν **πρωτοταγείς επιθυμίες (first order desires)**. Αυτές αφορούν σε απλές επιθυμίες σχετιζόμενες άμεσα με πράξεις ή καταστάσεις. Λόγου χάριν, η επιθυμία μου να καταναλώσω μια υγιεινή τροφή.
- Εντούτοις, σύμφωνα με τον Frankfurt, **τα πρόσωπα διακρίνονται από τις άλλες οντότητες επί τη βάσει του γεγονότος ότι εκτός των πρωτοταγών διαθέτουν και δευτεροταγείς επιθυμίες (second order desires)**.
- **Δευτεροταγείς επιθυμίες = επιθυμίες να επιθυμούμε** (να έχουμε συγκεκριμένες επιθυμίες).
- Ο Frankfurt εισάγει και την έννοια των **δευτεροταγών βουλήσεων**.
- **Δευτεροταγείς Βουλήσεις (second order volitions)**: Αφορούν στην επιλογή κάποιων πρωτοταγών επιθυμιών ως αρχών που θα ορίζουν τη συμπεριφορά σου. Αφορούν, δηλαδή, στην επιλογή των πρωτοταγών επιθυμιών που θα ήθελες να δεσμεύουν τις πράξεις σου εν είδει σταθερών καθοδηγητικών γραμμών.
- Σύμφωνα με τον Frankfurt, αυτή **η ικανότητα αναστοχασμού είναι κομβική για την έννοια του προσώπου** επειδή είναι κομβική και για την έννοια της ελευθερίας της βούλησης ([Οπ.π.](#)).

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Στην εν λόγω θεωρία του Frankfurt βασίζεται ο **Charles Taylor** ακριβώς για να διαχωρίσει το δρᾶν σε ανθρώπινο και μη ανθρώπινο.
- Σύμφωνα με τον Taylor, η υπό τον Frankfurt διάκριση ανάμεσα σε πρόσωπα και μη πρόσωπα ορίζει και τη διάκριση ανάμεσα στο ανθρώπινο και το μη ανθρώπινο δρᾶν ([Taylor 1977](#)).
- Αυτό που διακρίνει το ανθρώπινο από το μη ανθρώπινο δρᾶν ἐγκείται στο γεγονός ότι **το ανθρώπινο δρᾶν είναι συνδεδεμένο τόσο με πρωτοταγείς όσο και με δευτεροταγείς επιθυμίες καθώς και με δευτεροταγείς βουλήσεις**. Αντιθέτως, το μη ανθρώπινο – λόγου χάριν το ζωικό- δρᾶν χαρακτηρίζεται μόνο από πρωτοταγείς επιθυμίες.
- Η εν λόγω θεώρηση είναι ένα παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο δύναται να υπάρξουν **προσεγγίσεις του δρᾶν που οδηγούν σε υποπεριληπτικές κρίσεις** περί απόδοσης Ηθικού Καθεστώτος.

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Ωστόσο, οι παρορμητικές δράσεις, οι δράσεις στις οποίες προβαίνουμε εν θερμώ, ή οι δράσεις στις οποίες προβαίνουμε δίχως να τις έχουμε προηγουμένως υποβάλει στη βάσανο μιας πλήρως συνειδητής αξιολόγησης, αποτελούν απτά παραδείγματα που αμφισβητούν τη δυνατότητα μιας από μέρους μας τέτοιας διαρκούς εποπτείας. Η εποπτεία αυτή συνήθως συμβαίνει διακεκομμένα.
- Ο **David Velleman**, παρατηρεί ότι είναι δυνατόν μια δρώσα οντότητα να σταθεί εκ των υστέρων κριτικά στις νοητικές καταστάσεις που κινητοποίησαν μια πράξη της, αποκηρύσσοντάς τες (Velleman 1992, σ. 463).
- Προτείνει ως πυρήνα του δρᾶν μια νοητική κατάσταση την οποία η δρώσα οντότητα δεν μπορεί να αποκηρύξει. Θεωρεί ότι αυτή η νοητική κατάσταση είναι η «επιθυμία δράσης βάσει λόγων» (Οπ.π.).

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Είναι, όμως, δυνατόν -τουλάχιστον για την περίπτωση των ανθρώπινων δρωσών οντοτήτων – να δράσει κανείς εν πλήρη συνειδήσει, έχοντας ελέγξει εκ των προτέρων τους λόγους της πράξης του, και ακολούθως με την παρέλευση ενός ικανού χρονικού διαστήματος **να αλλάξει πεποιθήσεις και επιθυμίες με αποτέλεσμα να αποδοκιμάσει τους λόγους για τους οποίους έπραξε** (Κωστελέτος 2026).
- Μάλιστα, για να συμβεί κάτι τέτοιο δεν είναι καν απαραίτητο να υπάρξει μια χρονική περίοδος ωρίμανσης. Συχνά μια αλλαγή πεποιθήσεων και επιθυμιών λαμβάνει χώρα σε μια στιγμή, χάριν ενός νέου ερεθίσματος. Δύναται, λόγου χάριν, να αλλάξουμε άμεσα στάση χάριν μιας νέας πληροφορίας που μας προσφέρθηκε ή χάριν μιας εμπειρίας που βιώσαμε και αγνοούσαμε προηγουμένως την ύπαρξή της. Σε αυτές τις περιπτώσεις δεν χάνουμε ποτέ τον έλεγχο και όμως φτάνουμε να αποδοκιμάζουμε τους λόγους της πράξης μας (Οπ.π.).
- Όμως, πέραν αυτών των περιπτώσεων ωρίμανσης ή επαφής με ένα νέο ερέθισμα, η πρόταση του Velleman αποτυγχάνει να λάβει υπόψη της και το γεγονός ότι **συχνά απλώς νομίζουμε ότι έχουμε τον έλεγχο και την πλάνη μας αυτή δεν την αντιλαμβανόμαστε παρά εκ των υστέρων**. Έτσι, φτάνουμε ξανά να αποκηρύξουμε τους λόγους της πράξης μας (Οπ.π.).

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Μια διαφορετική νοητική κατάσταση προτείνεται από τον **Michael Bratman**.
- Ο Bratman προτείνει ότι ο πυρήνας του δρᾶν πρέπει να είναι μια **αποβλεπτικού τύπου νοητική κατάσταση της οποίας το σημείο αναφοράς θα εκτείνεται σε βάθος χρόνου**.
- Συγκεκριμένα, ο Bratman αναφέρεται στην εδραίωση του δρᾶν βάσει **μακροπρόθεσμων κινήτρων**, στη δέσμευση της δρώσας οντότητας σε **μακροπρόθεσμα σχέδια δράσης** (Bratman 1979, 1987, 2000, 2001, 2007).
- Ο Bratman θεωρεί ότι η διάρκεια της δέσμευσής μας σε κάποιες αρχές εξασφαλίζει ότι οι αρχές αυτές είναι γνησίως δικές μας και όχι προϊόν έξωθεν επιδράσεων, καθώς έχουν αντέξει στη διάρκεια του χρόνου, δηλαδή έχουν υποβληθεί από εμάς σε διαρκή επανεξέταση και έχουν ανταποκριθεί επιτυχώς. Εντούτοις, δεν υφίσταται κάποιος επαρκής λόγος που να μη μας επιτρέπει να σκεφτούμε ότι ακόμα και κάποιες μακροπρόθεσμες στοχεύσεις μας δύναται να είναι προϊόν έξωθεν επιρροών (Κωστελέτος 2026).

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Εν γένει, η **στροφή στην έννοια του ελέγχου συνιστά έναν παράδοξο ελιγμό που αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο να υπάρχουν μη ανθρώπινες οντότητες οι οποίες θα είναι ικανές να επιδεικνύουν πράγματι ό,τι οι προαναφερθέντες στοχαστές αποκαλούν «ανθρώπινο δρᾶν».**
- Σε μια τέτοια περίπτωση, το αποκαλούμενο «ανθρώπινο δρᾶν» δε θα επιδεικνύεται από τους ανθρώπους αλλά από μη ανθρώπινες οντότητες που θα έχουν όντως τη δυνατότητα διαρκούς και πλήρους ελέγχου επί των σκέψεων και των πράξεών τους ([Κωστελέτος 2026](#)).

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Προσπαθώντας να χαμηλώσει τον πήχη, ο **Alfred Mele** ([Mele 2003](#), κεφ. 10) υποστηρίζει ότι η απαίτηση του Velleman είναι υπερβολική.
- **Το ανθρώπινο δρᾶν δεν απαιτείται να είναι απολύτως ελεγχόμενο** καθ'όλη τη διάρκεια εκδήλωσής του και σε κάθε περίπτωση εκδήλωσής του.
- Κατά τον Mele, **ένα ανθρώπινο δρᾶν που εκδηλώνεται δίχως διαρκή έλεγχο δεν παύει να είναι ένα ανθρώπινο δρᾶν**. Ο Άνθρωπος δεν παύει να είναι δρώσα οντότητα.
- Όμως, τότε τίθεται το ερώτημα: **Τι είναι αυτό που κάνει το ανθρώπινο δρᾶν να είναι ανθρώπινο;** Τι το διαχωρίζει από τις δράσεις, λόγου χάριν, των ζώων; Ο ελιγμός του Mele ανοίγει ξανά το δρόμο προς την **υπερπεριληπτικότητα** ([Κωστελέτος 2026](#)).

Το δρᾶν στη διελκυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Ο **Jef Sebo** θεωρεί ότι το δρᾶν χωρίζεται **στο προτασιακό (propositional agency)** και το **αντιληπτικό δρᾶν (perceptual agency)**.
- Ως προτασιακό δρᾶν ορίζει την ικανότητα μιας οντότητας να ρυθμίζει τη δράση της μέσω προτασιακού τύπου αρχών.
- Ως **αντιληπτικό δρᾶν** ορίζει την ικανότητα μιας οντότητας να ρυθμίζει τη δράση της βάσει «κανονιστικού τύπου αντιληπτικών εμπειριών» (normative perceptual experiences).
- Σύμφωνα με τον Sebo το **αντιληπτικό δρᾶν** είναι κάτι που οι άνθρωποι έχουν από κοινού με πολλά ζώα και αυτό πρέπει να αποτελέσει λόγο αναγνώρισης ηθικού καθεστώτος στα ζώα αυτά ([Sebo 2017, σ.19](#)).
- Εδώ έχουμε μια ακόμα χαρακτηριστική περίπτωση ορισμού ενός ακόμα τύπου του δρᾶν ώστε να εξυπηρετηθεί ο αξιολογικός στόχος που έχει θέσει ο Sebo και συγκεκριμένα η απόδοση ηθικού καθεστώτος στα ζώα. Έχουμε, δηλαδή, μια ακόμα περίπτωση **‘αντίστροφης μηχανικής’ του δρᾶν** και μέσω αυτής και μια **‘αντίστροφη μηχανική’ του Ηθικού Καθεστώτος** ([Κωστελέτος 2026](#)).

Το δρᾶν στη διεκλυστίνδα υποπεριληπτικότητας - υπερπεριληπτικότητας

- Εδώ ολοκληρώνεται η σύντομη επισκόπηση ορισμένων μόνο εκ των μεταμορφώσεων του δρᾶν. Κάποιες εξ αυτών προέκυψαν συνεπεία της θέλησης κάποιων στοχαστών να κινηθούν υποπεριληπτικά-ήτοι να εξασφαλίσουν μια ιδιαίτερη θέση για τον Άνθρωπο στο αξιακό στερέωμα – καλύπτοντας συγχρόνως όλες τις εκδηλώσεις της ανθρώπινης δράσης. Άλλες, βέβαια, μεταμορφώσεις ανέκυψαν συνεπεία της προσπάθειας κάποιων άλλων στοχαστών για μια αντίρροπη κίνηση, ήτοι για μια κίνηση προς τη συμπερίληψη στο αξιακό στερέωμα και μη ανθρώπινων οντοτήτων όπως τα ζώα.
- Σε κάθε περίπτωση, το δρᾶν μετέλθε όλων αυτών των μεταμορφώσεων στο πλαίσιο μιας 'αντίστροφης μηχανικής' διεπόμενης από τη διεκλυστίνδα υποπεριληπτικότητας – υπερπεριληπτικότητας.

Βιβλιογραφία

- Anscombe, G.E.M. (1957). *Intention*. Oxford: Basil Blackwell.
- Arneson, R. J. (1999). What, if anything, renders all humans morally equal. In D. Jamieson (Ed.), *Singer and his critics* (pp. 103-127). Blackwell.
- Bratman, M. E. (2000). Reflection, planning, and temporally extended agency. *The Philosophical Review*, 109(1), 35-61. <https://doi.org/10.2307/2693554>
- Bratman, M. E. (2001). Two Problems about Human Agency. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 101(1), 309-326. <https://doi.org/10.1111/j.0066-7372.2003.00033.x>
- Bratman, M. E. (1979). Practical Reasoning and Weakness of the Will. *Noûs*, 13(2), 153-171. <https://doi.org/10.2307/2214395>
- Bratman, M.E. (1987). *Intention, Plans, and Practical Reason*. Harvard University Press.
- Bratman, M.E. (2007). *Structures of Agency: Essays*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195187717.001.0001>
- Brey, P. (2014). From Moral Agents to Moral Factors: The Structural Ethics Approach. In P. Kroes, & P.P. Verbeek (Eds.) *The Moral Status of Technical Artefacts. Philosophy of Engineering and Technology*, vol. 17 (pp. 125-142). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-7914-3_8

Βιβλιογραφία

- Davidson, D. (1963). Actions, Reasons, and Causes. *The Journal of Philosophy*, 60(23), 685-700. <https://doi.org/10.2307/2023177>
- Davidson, D. (1970). How Is Weakness of the Will Possible?. Reprinted in D. Davidson (Ed.). (1980), *Essays on Actions and Events* (pp. 21-42). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0199246270.003.0002>
- Floridi, L. (2011). *The philosophy of information*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199232383.001.0001>
- Floridi, L. (2013). *The Ethics of Information*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199641321.001.0001>
- Floridi, L. (2014a). Artificial Agents and Their Moral Nature. In P. Kroes, & P.P. Verbeek (eds) *The Moral Status of Technical Artefacts. Philosophy of Engineering and Technology*, vol. 17 (pp. 185-212). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-7914-3_11
- Floridi, L. (2014b). *The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality*. Oxford University Press.
- Floridi, L., & Sanders, J. W. (2004). On the morality of artificial agents. *Minds and Machines*, 14(3), 349-379. <https://doi.org/10.1023/B:MIND.0000035461.63578.9d>

Βιβλιογραφία

- Frankfurt, H. (1988). Freedom of the Will and the Concept of a Person. In H. Frankfurt (Ed.), *The Importance of What We Care About* (pp.11-25). Cambridge University Press.
- Frankfurt, H. G. (1971). Freedom of the Will and the Concept of a Person. *The Journal of Philosophy*, 68(1), 5-20. <https://doi.org/10.2307/2024717>
- Ginet, C. (1990). *On Action*. Cambridge University Press.
- Gunkel, D. J. (2018). *Robot rights*. MIT Press.
- Jaworska, A., & Tannenbaum, J. (2023). The Grounds of Moral Status. In E.N. Zalta, & U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition). <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/grounds-moral-status/>
- Kant, I. (1993). *Groundwork of the Metaphysics of Morals* (J. W. Ellington, Trans.). Hackett. (Original work published 1785).
- Kant, I. (1997). *Lectures on Ethics* (P. Heath, Trans. & J. B. Schneewind, Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1803).

Βιβλιογραφία

- Kim, J. (2005). *Η Φιλοσοφία του Νου*. Leader Books.
- Lowe, E.J. (2008). *Personal Agency: The Metaphysics of Mind and Action*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199217144.001.0001>
- Mele, A.R. (2003). *Motivation and Agency*. Oxford University Press.
- McCann, H. J. (1998). *The Works of Agency: On Human Action, Will, and Freedom*. Cornell University Press.
- O'Connor, T. (2000). *Persons and Causes: The Metaphysics of Free Will*. Oxford University Press.
- Schlosser, M. (2019). Agency. In E.N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2019 Edition). <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/agency/>
- Sebo, J. (2017). Agency and moral status. *Journal of Moral Philosophy*, 14(1), 1-22. <https://doi.org/10.1163/17455243-46810046>

Βιβλιογραφία

- Taylor, C. (1977). What Is Human Agency?. In T. Mischel (Ed.), *The Self: Psychological and Philosophical Issues* (pp. 103–135). Blackwell.
- Warren, M. A. (2000). *Moral Status: Obligations to Persons and Other Living Things*. Oxford University Press.
- Κωστελέτος, Γ. (2026). *Τεχνητή Νοημοσύνη και Ηθικό Καθεστώς*. Εκδόσεις Κωσταράκη.